

Van piratendokters tot wetenschappelijke instituten

Drie eeuwen Nederlandse en Belgische tropische geneeskunde

LEO VAN BERGEN* EN STEPHEN SNELDERS**

Aan historische aandacht voor de militaire, politieke en economische kanten van de Nederlandse en Belgische koloniale rijken is geen gebrek. Anders ligt dat voor de medische aspecten, zeker wat het Nederlandse rijk betreft. En dat terwijl dergelijke aandacht bijvoorbeeld in een land als Groot-Brittannië zacht gezegd ruim te noemen is. De laatste keer dat bijvoorbeeld in Nederland een artikelenbundel verscheen over verschillende medische kanten van het kolonialisme was 1989. Het betrof een vrucht van het in de tussentijd ter ziele gegane medisch-historisch instituut van de Nijmeegse universiteit, dat de geschiedenis van de tropengeneeskunde als een der aandachtspunten had.¹ Dit wil natuurlijk niet zeggen dat er daarna niets meer is verschenen. Zo was er het proefschrift van H. den Hertog over de militair-medische verzorging in Atjeh en een tweetal boeken van Leo van Bergen over respectievelijk de hulpverlening van Atjeh tot en met de positionele acties en een geschiedenis van de Nederlandse Vereniging voor Tropische Geneeskunde (NVTG).² Verder is er een aantal projecten gestart aan verschillende onderzoeksinstituten: aan het Koninklijk Instituut voor de Tropen-, Land- en Volkenkunde in Leiden is er belangstelling voor de gezondheidszorg in Nederlands-Indië onder de VOC; aan opnieuw het KITLV en het Descartes Centrum voor Wetenschapsgeschiedenis en Wetenschapsfilosofie in Utrecht wordt gewerkt aan het opzetten van een project over de geschiedenis van lepra; een onderzoek dat de geschiedenis van de tropengeneeskunde van de medische faculteit van de Nijmeegse universiteit tot onderwerp zou hebben is echter recentelijk gesneuveld.

Maar alles bij elkaar genomen is de oogst toch mager. Zeker als bedacht wordt dat de aandacht vooral is uitgegaan naar de Oost-Indische gebiedsdelen. 'De West' (Suriname, de Antillen) lijkt helemaal buiten het blikveld van de medisch-historici te vallen. We hopen in deze bundel een klein deel van deze lacune op te vullen. Daarvoor kan ten eerste worden gewezen op het artikel van Stephen Snelders over de rol van 'boekaniersgeleerden' in de medische kenniscirculatie – een artikel dat meteen aantoont dat 'tropische geneeskunde', of 'geneeskunde in de tropen', ouder is dan 'koloniale geneeskunde'. Verder is er het artikel van Henk Menke, Stephen Snelders en Toine Pieters over de Surinaams-Nederlandse lepradiscussie, Maar natuurlijk wordt Nederlands-Indië niet vergeten, in de vorm van een artikel van Van Bergen over het ontstaan (en de ontstaansredenen) van de NVTG.

1 G.M. van Heteren e.a. (red.), *Nederlandse Geneeskunde in de Indische Archipel 1816-1942* (Amsterdam/Atlanta 1989).

2 H. den Hertog, *De militair-geneeskundige verzorging in Atjeh, 1873-1904* (Amsterdam 1991); Leo van Bergen, *Een Menslievende en Nationale Taak. Oorlog, kolonialisme en het Rode Kruis in Nederlandsch-Indië* (Soesterberg 2004); Idem, *Van Koloniale Geneeskunde tot Internationale Gezondheidszorg. Een geschiedenis van de Nederlandse Vereniging voor Tropische Geneeskunde* (Amsterdam 2007).

Eenzelfde beeld als in de historiografie over het Nederlandse koloniale rijk gaat op voor België. Ook daar valt de oogst aan boeken of artikelen over de geschiedenis van de tropengeneeskunde bitter tegen gezien de gigantische grootte en het belang van het koloniale rijk voor het moederland. Het belangrijkste werk daar, een artikelenbundel van P.G. Janssens en anderen, is eveneens reeds zo'n 20 jaar oud.³ Wel is momenteel Myriam Mertens, die voor deze bundel een lezens- en behartigenswaardig overzicht van de historiografie der tropisch medische geschiedenis schreef, bezig aan een proefschrift over de medische kennisproductie met betrekking tot slaapziekte in Belgisch Congo. Bovendien zijn op internet de vruchten te lezen van een onderzoek naar aanleiding van het 100-jarig bestaan van het Prins Leopold Instituut voor Tropische Instituut, hetzelfde onderwerp als het laatste hoofdstuk in deze bundel.⁴ Het is van de hand van Roland Baetens, die ook aan het internetproject een groot aandeel had. Maar de belangrijkste studies over de medische ontwikkelingen in de Congo komen niet uit België zelf, maar van Engelstalige auteurs: Nancy Hunt en Maryinez Lyons.⁵

Verder lijkt de Belgische geschiedschrijving over de eigen tropische geneeskunde enigszins te lijden aan hetzelfde euvel als de Nederlandse. Weliswaar lagen de Belgische overzeese gebiedsdelen geografisch wat minder verspreid dan de Nederlandse, maar ook daar ging, als er al aandacht was, vrijwel alle aandacht uit naar de kolonie Congo en werden de mandaatgebieden Rwanda en Burundi vergeten. Gezien de grootte van Congo wellicht begrijpelijk, maar zoals met Suriname zou ook hier wat meer aandacht voor de andere gebieden zeker op zijn plaats zijn geweest. De enige uitzondering is het proefschrift van Anne Corbet over de gezondheidspolitiek in Rwanda.⁶ Door het opnemen in deze bundel van een artikel van deze auteur over de medische kanten van de missie in dit land krijgen ook de wat meer marginale Belgische gebiedsdelen meer aandacht.

3 P.G. Janssens, M. Kivits, J. Vuylsteke, *Médecine et Hygiène en Afrique Centrale de 1885 à nos jours* (Brussel 1992).

4 www.itg.be/internet/geschiedenis/index.html.

5 N.R. Hunt, *A colonial lexicon of birth ritual. Medicalization and mobility in the Congo* (Durham 1999); M. Lyons, *The colonial disease. A social history of sickness in Northern Zaire, 1900-1940* (Cambridge 1992).

6 A. Corbet, *Action sanitaire et contrôle social au Ruanda (1920-1940). Femmes, missions et politiques de santé* (Diss. Université catholique de Louvain 2005).